

O JEZIČNIM SPECIFIČNOSTIMA
NOVOOTKRIVENE MARULIĆEVE
PRIJEVODNE ČAKAVSKE PROZE

Marulićev prijevod popularnoga srednjovjekovnog nabožno-moralnog Kempenčeva djela *De imitatione Christi*, što ga je Marulić završio 20. lipnja godine 1500. pod naslovom *Od naslidovanja Isukarstova* (Isukarsta), reprezentativan je primjer čakavske proze¹ u doba kad je te proze, barem u umjetničkom smislu, bilo relativno malo. Doduše, 1495. tiskan je u Mlecima *Lekcionar fra Bernardina Spličanina*, a 1496. u Senju *Spovid općena*, dakle dvije inkunabule na čakavskoj književnoj prozi, ali je Marulićev prijevod *Imitacije* snažnije obilježen osobnošću prevodioca i hrvatskom književnojezičnom tradicijom, a — osim toga — latinski je izvornik jezično svestraniji od drugih srodnih nabožnih djela iz toga doba i ima neprijeporne literarne kvalitete. Stoga Marulićev prijevod može puno pridonijeti širem i dubljem proučavanju čakavskoga književnog jezika, a posebno i općem proučavanju hrvatskoga književnog jezika u njegovu povijesnom ustanovljivanju. Jezične osobitosti Marulićeva prijevoda *Imitacije* valjalo bi dakle promatrati s ovih gledišta: koliko su te osobitosti različite od osobitosti ostale čakavske proze (i poezije) — Marulićeve i one koja je Maruliću prethodila ili mu bila suvremena.

¹ Rukopis ima 125 folija (250 stranica) formata oko 15 × 21 cm, a broj redaka na stranicama varira od 20 do 26. O pronalasku potpunog rukopisa toga prijevoda piše iscrpno Z. Kulundžić u članku *Pronalazak izgubljenog djela Marka Marulića na hrvatskom jeziku starijeg od »Judite«*, »Republika« XXXII/6, 1976. Autor članka naziva taj prijevod *Zagrebački rukopis*, iako ja držim da je logičniji naziv *Zadarski rukopis* budući da je Kukuljević prvi otkrio rukopis u Zadru. Zvonimir Kulundžić omogućio mi je da prema fotokopijama transkribiram i djelomice proučim Zadarski rukopis Marulićeva prijevoda *Imitacije*. O *Londonskom rukopisu*, koji je mlađi i koji sadrži samo prvu trećinu prijevoda *Imitacije*, pisao je Hrvoje Morović u »Čakavskoj riči« 2/1971. i 1/1972., gdje je transkribirao rukopis u izvornoj grafiji i još posebno prema načelima JAZU. O pronalasku Londonskog rukopisa piše i Z. Kulundžić u navedenom članku. Pouzdan prikaz jezika Londonskog rukopisa objelodanio je Mirko Tomasović u »Čakavskoj riči« 2/1975. u radu *Marulićev prijevod knjige Tome Kempenskog »De imitatione Christi«*.

mena; koliko su one posljedak Marulićeve jezične kreativnosti u svezi s jezičnim ustrojstvom latinskog izvornika; koliko su one posljedak nastojanja — Marulićeva ili općeg — da se postupno ustanovi hrvatski književni jezik.

Marulić je *Imitaciju* preveo na molbu i o trošku (rogatu et impensis) don Dujma Balistrilića, kako to piše u eksplicitu Zadarskog rukopisa. Prijeko je potrebno naglasiti da je prijevod naručen, jer je ta činjenica očito morala utjecati i na opću jezičnu sliku prijevoda. Isto je tako važno naglasiti da je *Imitacija* po svom sadržaju i značaju namijenjena redovnicima u samostanima,² a ne »širem općinstvu«. Naravno, prijevod je rađen za one »ki nisu naučni knjige latinske aliti djačke«, odnosno za one hrvatske redovnike koji nisu znali latinski i koji su po svom podrijetlu pripadali »širem općinstvu«, ali je tu bitno istaknuti da se ovdje »šire općinstvo« ima pojmiti više u značenju zemljopisnom nego u značenju socijalnom. Kad je dakle Dujam Balistrilić naručio od Marulića prijevod *Imitacije*, nije ga naručio za sebe (tā bio je »obojeaga jazika dobro umić«!), već za fratre u samostanima na području crkve splitske ili čak na širem području. Moramo pretpostaviti da je u tim samostanima (tada sigurno brojnim) bilo fratara kojima materinski govor nije uvijek bio lokalni splitski govor.³ Marulić je unaprijed morao računati s tim da njegov prijevod zbog svog značaja i poradi svoje namjene neće biti ograničen samo na čitatelje i slušatelje u područja splitske čakavštine. Ne može se onda prihvatiti mišljenje po kome bi *Naslidovanje* bilo jezično manje artificijelno od, recimo, *Judite*, a bliže splitskom pučkom govoru. Naprotiv, ako artificijelnost pojmimo u značenju *kulturni jezik*, onda je *Judita* jezično manje artificijelna od *Naslidovanja*. *Judita* ima više posuđenica, više pučkih idioma, više slikovitosti, više neujednačenosti u fonetici i morfologiji, manje izraza za apstraktne pojmove. *Naslidovanje* je karakteristično po izbjegavanju posuđenica, po velikom broju hrvatskih izraza i prevedenica za apstraktne pojmove,⁴ po većoj gramatičkoj ustaljenosti, po većoj oslonjenosti na staroslavensku i glagoljašku jezičnu tradiciju. *Naslidovanje* je u biti ozbiljan redovnički priručnik, *vademekum* za samostansku uporabu, a njegova temeljna moralna poruka *Vanitas vanitatum et omnia vanitas*, tj. *Taščina od taščin i sve taščina*, ne može se prihvatiti ni kao poruka upućena profanom puku ni kao neko temeljno načelo Marulićeva pogleda na svijet i život.⁵

² To dobro uočava Josip Badalić u članku *Marko Marulić*, »Marulić«, hrvatski književni zbornik, Zagreb, 1968., str. 396. M. Tomasović u navedenom članku spominje podatak da je Ignacije Loyola »*Imitatio odredio* za službenu lekturu svim članovima svojega reda« (str. 6).

³ Treba uzeti u obzir činjenicu da su redovnici pojedinih redova bili organizirani — kao uostalom i danas — u redovničke provincije koje su često obuhvaćale nekoliko hrvatskih pokrajina. Stoga se mora pretpostaviti da je u samostanima na području jednoga govornog idioma bilo hrvatskih fratara s raznih hrvatskih govornih područja.

⁴ Potanje o tome govorim u članku *Neke hrvatske apstraktne imenice u Marulićevu prijevodu djela »De imitatione Christi«*, »Marulić« IX/3, Zagreb 1976.

⁵ O toj problematiki daje temeljne podatke Mirko Tomasović u navedenom radu, str. 7 i 8.

Iz značaja i namjene *Naslidovanja* izviru sigurno i neke njegove jezične osobitosti. U raspravama o Marulićevu jeziku spomenuto je npr. da se u njegovim djelima na hrvatskom jeziku javljaju u muškom rodu jednine glagolskog pridjeva radnog i oblici na -o uz one uobičajenije čakavske na -l. Ta se okolnost ističe kao zanimljiva i objašnjava se uplivom štokavštine. U prijevodu *Imitacije* imamo 374 part. akt. m. roda jedn., od kojih su samo 2 na -l (*rekal* i *izrekal*), 4 su pučka oblika (*mōgā* — 3 puta, *zāmīrā*), a 368 na -o, što je već teško objasniti samo uplivom štokavštine (kao što se npr. objašnjavaju participi na -o u *Juditi* i *Suzani*), već se mora pretpostaviti da je participe na -o u *Naslidovanju* Marulić svjesno uporabio kao, recimo, »književnije« (»artificijelnije«) ili kao karakterističnije za šire jezično područje. To više što čakavska proza iz Marulićeva vremena, a što ju je objelodanio Josip Hamm,⁶ ima te participe na -l. U *Bernardinovu lekcionaru* do folija 32b, dakle do 64. stranice, javljaju se samo participi na -l, a dalje ima izmjenično onih na -l i onih na -o. U Marulićevim poslanicama Katarini Obirtića imamo samo participe na -o, što Aleksandar Mladenović tumači individualnom crtom pisarevom, a ne Marulićevom.⁷ Dosljedno -o u participima u *Naslidovanju* bit će ipak Marulićev jezični stav, a ne pisarev, to više što postoje indicije da je anonimni D. T. (pisar *Naslidovanja*) prepisao prijevod izravno s Marulićeva autografa.⁸

U *Naslidovanju* ima i inače dosta završetaka na -o (uz one na -l) i u pridjeva i u imenica, te na koncu sloga (*nagao, mao, veseo, ostinuo, misao, djavao, dio, pakao, pogibio, pečao, angeo, pepeo, stō, žao: usione, pečaoone, angeoski, veseoje, usiostvo, hvaocem, umiteostvo, dionik, sviti-onik* i dr.). Ta je pojava daleko učestalija u *Naslidovanju* nego u Marulićevim hrvatskim djelima u stihovima, ili u čakavskoj prozi uopće (u kojoj je dijelom i nema), a još je nalazimo dosta dosljedno izraženu u Marulićevim proznim poslanicama sestri Biri. Može se zaključiti da taj -o ili -o- nije ni individualna crta pisarâ ni isključivi upliv štokavštine, već da je to jedan od elemenata težnje za ustanovljivanjem *koiné* — izražene i u Marulića i u drugih čakavskih pisaca i prevodilaca toga doba.⁹

Leksik u *Naslidovanju* temeljen je dakako na čakavskom dijalektu, odnosno na splitskom govoru, ali je jasno da u tom leksiku ima riječi koje nisu mogle pripadati rječniku pučkoga razgovornog čakavskog jezika oko godine 1500. To su osobito brojne apstraktne imenice (a i druge riječi), po kojima se često i ocjenjuje tzv. izgrađenost nekoga književnog jezika.^{9a} U vezi s tim mogu se postaviti ova pitanja: koje su

⁶ J. Hamm, *Hrvatska proza Marulićeva vremena*, »Čakavska rič«, 1/1972, Split.

⁷ A. Mladenović, *O jeziku Marulićevih poslanica*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. V, 1960. (str. 134).

⁸ Neke od tih indicija iznio sam u navedenom članku u časopisu »Marulić«, u 4. bilješki.

⁹ Slično govori I. Slamnig u predgovoru knjizi *Marko Marulić*, PSHK, Zagreb 1970. (str. 8 i 9); vidjeti o tom problemu i u predgovoru M. Franičevića za knjigu *Lucić, Hektorović*, PSHK, Zagreb 1968. (str. 11).

^{9a} Vidi *Dodatak!*

od tih riječi bile sastavni dio rječnika (razgovornog i pisanog!) *naobraženih* Splitsana toga doba; koje je od tih riječi Marulić preuzeo iz hrvatske književnojezične tradicije (glagoljaške u prvom redu); koje su od tih riječi tradicionalne posuđenice ili prevedenice iz latinskog, talijanskog ili iz drugih jezika; koje je od tih riječi Marulić sâm stvorio, odnosno kalkirao. Dakako da bi na većinu ovih pitanja najbolje moglo odgovoriti proučavanje konkordancija svih Marulićevih djela i uopće proučavanje konkordancija djela hrvatske glagoljaške, ćirilčke i latiničke književnosti do godine 1500.¹⁰ No i ovako se sa sigurnošću može reći da je Marulić u svoj prijevod *Imitacije* unio dosta opsežnu zakladu riječi koja je do njega doprla iz staroslavenske i starohrvatske jezične matice preko glagoljaške srednjovjekovne književnosti. Marulić često i izmjenjuje riječi iz književnojezične tradicije s onima koje su mu bile svremene u razgovornom jeziku (čtenje—štinje, dilja—cić, klasti—staviti, pitje—piće, rab—sluga, rasarjenje—saržba, većanje—viće—svišt, počtenje—poštovanje, zlamenje—bilig i dr.), što se može ocijeniti kao težnja za leksičkim normiranjem onda kad to izmjenjivanje nije stilske naravi. Ta je težnja vidljiva i u služenju posuđenicama. U prijevodu ih ima relativno malo, a kad ih i ima, uz njih se brzo nađu hrvatske prikladnice. Tako imamo parove *beteg-bolizan*, *devocija-bogoljubstvo*, *hered—didić*, *konvid—zazvanje* (u značenju *gozba*), *kuntent—dobrovoljan*, *sturbanje—potisnutje* i dr.¹¹

Osobito su zanimljive riječi i izrazi koje bismo mogli prihvatiti kao rezultat Marulićeva jezičnog stvaralaštva.¹² *Od naslidovanja Isukarstova* dragocjen je primjer kako jedan velik i ugledan pisac može utjecati na konstituiranje književnog jezika, osobito u rječniku. U *Naslidovanju* ima dosta kalkova ili prevedenica, ali treba naglasiti da je dio tih prevedenica Marulić uzeo iz hrvatske prevodilačke baštine pa treba odbaciti kao Marulićeve neke kalkove što ih pojedini filolozi pripisuju Maruliću,¹³ i to zato što ih nalazimo u prijevodima nastalim prije *Naslidovanja* (npr. u Bernardinovu lekcionaru). To vrijedi i za niz jezičnih konstrukcija koje djeluju kao ropski prijevodi latinskih konstrukcija. Velik dio takvih konstrukcija nije znak Marulićeve prevodilačke nemoći ili individualnosti, odnosno »neizgrađenosti« hrvatskoga književnog jezika, već je bio uobičajen u hrvatskim prijevodima prije Marulića, što bi konkordancije sigurno potvrdile. Sintaktički kalkovi na temelju latinskog i talijanskog

¹⁰ Kako to s pravom preporučuje M. Moguš u radu *O proučavanju Marulićeva jezika*, »Čakavska rič« 1/1972. O kompjutorskim konkordancijama djela hrvatske starije književnosti govori Ž. Bujas u radovima *Što je i što znači kompjuterska konkordanca Gundulićevog »Osmana«*, »Jezik« XXI/5, Zagreb 1974. i *Zašto i kako je nastala kompjuterska konkordanca Marulićevih hrvatskih djela*, »Čakavska rič« 2/1975. Split.

¹¹ O toj problematici govorim u članku *O jeziku Marulićeva prijevoda djela De imitatione Christi*, »Umjetnost riječi« XX/2, Zagreb 1976.

¹² M. Tomasović u navedenom članku vrlo dokumentirano govori o Marulićevoj jezičnoj kreativnosti.

¹³ Npr. V. Vinja u radu *Calque linguistique u hrvatskom jeziku M. Marulića*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1951. Inače u tom radu ima dragocjenih objašnjenja mnogih Marulićevih prevedenica.

jezika bili su u Marulićevo doba već dio prevodilačke tradicije, a time i element hrvatskoga književnojezičnog izraza uopće. Stoga bi na temelju konkordancija trebalo dokazati što je u *Naslidovanju* doista Marulićevo ili »marulićevo«, a osobito jesu li posljedak Marulićeve jezične kreativnosti riječi i izrazi kao *taščeričje* za *vaniloquium*, *velegovorenje* za *multiloquium*, *bogomišljenje* za *contemplatio*, *taščeslav* za *gloriosus*, *potaknik* za *promotor*, *zamamljenje* za *stupor*, *biti izvaršljiv* za *perducere ad effectum*, *inamo mišljiv* za *distractus*, *dobrostražan* za *custoditus*, *dobroučan* za *disciplinatus*, *dobrozgodan* za *beneplacens*, *izbavan* za *alienus*, *napridokušenje* za *praegustus*, *prāv sridnja* za *mediocritas*, *skazovit* za *existens* i dr. Tome treba dodati i velik broj hrvatskih apstraktnih imenica, od kojih će dobar dio također biti Marulićev stvaralački leksički zahvat.¹⁴

Najvjerojatnije je da je Marulić preveo *Imitaciju* u jednom dahu. Neke dijelove koje je jednom preveo nije kasnije prepisivao iako su u latinskom izvorniku bili isti, već ih je ponovno prevodio. Tako npr. rečenicu iz Poslanice Rimljanima (8, 18) *Non sunt condignae passionnes hujus temporis ad futuram gloriam* jednom prevodi: *Nisu jednaka tarpinja segaj vrimena sa slavom kâ će dojtj*, a drugi put: *Nisu dostojna tarpinja segaj vrimena došasne slave* (ta ista rečenica u Bernardinovu lekcionaru glasi: *Nisu prikladne muke ovoga svita k prišastnoj slavi*). Ovaj primjer pokazuje ne samo Marulićevu prevodilačku sigurnost već i mogućnost modificiranja u hrvatskom književnom čakavskom jeziku oko godine 1500. i, također, uobičajeni prevodilački postupak u starijem razdoblju prevođenja u Hrvata. Stoga i slični primjeri u Bernardinovu lekcionaru ne moraju biti dokaz da je Lekcionar prevело više prevodilaca.¹⁵

Naglasak u *Naslidovanju* poseban je problem zbog niza riječi, izraza i glasovnih pojava koje sigurno nisu bile govorno čakavske. Teško je npr. reći kako su se naglašavali oni participi na -o koji su u čakavskom obliku na -l imali naglasak na zadnjem slogu. Treba pretpostaviti da se u tim i u sličnim slučajevima (npr. u imenica na -o ili u riječima s -o-) već javila i novoštokavska akcentuacija pa bismo onda u *Naslidovanju* mogli imati peteroakcenatski sustav: $\grave{}$, $\acute{}$, $\tilde{}$, $\hat{}$, $\`{}$, kao što imamo danas u nekim čakavskim govorima. Svakako je to zanimljiv problem koji traži usporedna akcenatska proučavanja, a s osobitim obzirom na akcenatski sustav Bernardinova lekcionara, za koji je sustav Maretić postavio dobre temelje na osnovi grafije Lekcionara.¹⁶

¹⁴ Šezdesetak takvih imenica naveo sam u spomenutom članku u časopisu »Marulić« (IX/3) oslanjajući se načelno na Tomasovićev prikaz Londonskog rukopisa prijevoda *Imitacije*.

¹⁵ Maretić drži da razlike u prijevodima istih odlomaka Biblije u Bernardinovu lekcionaru dokazuju da je lekcionar prevodilo nekoliko prevodilaca; T. Maretić, *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od godine 1495*, Djela JAZU V, Zagreb 1885. (Predgovor).

¹⁶ *Isto*, predgovor.

Grafija *Naslidovanja* vrlo je srodna grafiji Marulićevih poslanica Katarini Obirtića,¹⁷ a dosta se razlikuje od grafije Bernardinova lekcionara. Kao osobitost u grafiji *Naslidovanja* treba spomenuti relativno često protetsko i epentetsko *h*: *histina*, *hime*, *honi*, *himiti*, *himam*, *humijnje*, *humiljenstvo*, *hura*, *zahisto*, *uhistini* i dr., što je dosta neobično jer je u drugim Marulićevim djelima na hrvatskom jeziku i u djelima Maruliću suvremenim na tim mjestima protetsko i epentetsko *j* ili nema pro-teze i epenteze.

Fonetske i morfološke osobine jezika *Naslidovanja* ne razlikuju se načelno od osobina jezika drugih Marulićevih hrvatskih djela. Te su osobine već dostatno istražene i objašnjene.¹⁸ Inače je Zadarski kodeks — uvjetno rečeno — gramatički vrlo korektan i može se u njemu uočiti izvanredna Marulićeva »gramatička naobrazba«, što ne može biti bez sveze s barem relativnom gramatičkom standardizacijom postignutom u prijevodima i u izvornim djelima do Marulića.

Koliko je sintaksa *Naslidovanja* hrvatska, odnosno čakavska, a koliko latinska (ili talijanska), moglo bi se ustanoviti usporedbom s pretpostavljenom sintaksom čakavskoga govornog jezika iz Marulićeva doba, ili usporedbom s današnjim čakavskim dijalektom, ili usporedbom s današnjim književnim sintaktičkim normama. No, rezultati takvih ispitivanja ne bi se smjeli prihvatiti kao apsolutno relevantni za neku individualnost Marulićeva književnog izraza. Valjalo bi se zapravo načelno odreći takvih jezičnih analiza hrvatske starije književnosti koje bi imale isključivu svrhu da pokažu tzv. odstupanje od sintaktičkih normi hrvatskoga jezika, bilo pretpostavljenih za govorni jezik prošlosti, bilo današnjih književnih. Elemente latinske sintakse (i sintakse drugih jezika) u djelima starije hrvatske književnosti — pa tako i u Marulićevu prijevodu *Imitacije* — valja prihvatiti kao jezično relevantne za jedan opći proces normiranja i ustanovljivanja hrvatskoga književnog jezika i njegova kretanja prema standardu; relevantne za proces koji ima svoj izvor u staroslavenskim prijevodima s grčkog jezika, a nastavlja se preko starohrvatskih i novohrvatskih redakcija u glagoljašku prevodilačku književnost i u latiničke hrvatske prijevode, osobito lekcionare. Latinska sintaksa u *Naslidovanju* nije tu samo zbog upliva izvornika na prevodioca ili zbog prevodiočeve humanističke naobrazbe, nije samo prevodilačko rješenje u nevolji zbog tzv. neusavršenosti hrvatske književne proze u Marulićevo doba, već je to u prvom redu jedan naravni stupanj tradicionalnog procesa hrvatskoga književnojezičnog konstituiranja kojemu su Marulićevo izvanredno poznavanje i latinskog i talijanskog i hrvatskog jezika (i svih triju književnosti) te njegov književni talent dali donekle individualni pečat i jezičnu kvalitetu.

¹⁷ A. Mladenović, o. c.

¹⁸ M. Moguš u navedenom radu s pravom zamjera istraživačima Marulićeva jezika što stalno nabrajaju gotove iste fonetske i morfološke osobine toga jezika, a uglavnom ne ispituju dublje Marulićev izraz, osobito njegov rječnik.

U Marulićevu prijevodu *Imitacije* mogu se onda uočiti ove sastavnice, važne za proučavanje ustanovljivanja hrvatskoga književnog jezika:

1. čakavski organski idiom (splitski govor) kao temelj
2. unošenje elemenata drugih hrvatskih dijalekata i govora radi veće komunikativnosti
3. iskorišćivanje književnojezične tradicije — uglavnom prijevodne — staroslavenske, glagoljaške, ćiriličke i latiničke
4. prevedenice (kalkovi) — dijelom tradicionalne, dijelom izvorne Marulićeve
5. posuđenice (sa snažnom tendencijom zamjene hrvatskim riječima)
6. Marulićeve *ad hoc* kovanice.

Sve su to komponente koje u jednom općem smislu mogu biti prihvaćene kao komponente književnojezičnog normiranja, bez obzira na to što je već u Marulićevo doba taj proces bio ometen turskim provalama i naglim sužavanjem čakavskoga jezičnog područja.¹⁹ Dakako, treba respektirati i tvrdnju Dalibora Brozovića o čakavskim književnostima negdje podvrnutim »utjecajima hrvatske redakcije starocrkvenoslavenkog jezika, drugdje štokavskim utjecajima, osobito dubrovačkima, a bez jasne tendencije k stvaranju općečakavske *koine*«,²⁰ ali je važno uz to naglasiti da i Brozović pretpostavlja bar neku tendenciju prema *koine*, a to misli i Marin Franičević.²¹ Marulićev prijevod *Imitacije* može u proučavanju konstituiranja hrvatskoga književnog standarda pomoći da nam se ta tendencija učini nešto jasnijom i opipljivijom, a može se s oprezom i pretpostaviti da to nije bila samo tendencija prema *općečakavskoj koine*, već prema *općečakavskoštokavskoj koine*, izražena dosta prije reformatora i protureformatora. Dakako, takva pretpostavka traži svestrana i duboka proučavanja cjelokupnoga hrvatskog književnojezičnog korpusa do Marulića, zatim jezika Marulićevih hrvatskih djela prema zahtjevima što ih je formulirao Milan Moguš,²² i još posebno proučavanje jezika hrvatskih djela razdoblja TRB, tj. razdoblja trubadurske, renesansne i barokne stilske formacije.²³

¹⁹ Vidjeti karte hrvatskih (hrvatskosrpskih) dijalekata u radu D. Brozovića *O početku hrvatskog jezičnog standarda*, »Kritika« III/10, Zagreb 1970. Isti rad u knjizi *Standardni jezik*, MH Zagreb 1970.

²⁰ D. Brozović, *Standardni jezik*, str. 132 i 133.

²¹ M. Franičević, *o. c.* str. 11.

²² M. Moguš, *o. c.*

²³ Termin uzet iz knjige D. Brozovića *Standardni jezik*.

Ovdje se u I. dijelu navodi nekoliko desetaka zanimljivih riječi iz Marulićeva prijevoda *Imitacije*, usporedno s adekvatnim riječima iz latinskog originala.* Uvrštene su uglavnom one riječi koje svojim značenjem pokrivaju čitav niz riječi latinskog izvornika. Odgovarajuće latinske riječi poredane su abecednim redom radi bolje preglednosti. Može se u prvi mah učiniti da je Maruliću manjkalo prikladnih riječi u tadanjem hrvatskom književnom jeziku budući da je, katkad, uporabio istu hrvatsku riječ za desetak latinskih izraza. No, Marulić također i za latinski izraz nalazi i po nekoliko različitih hrvatskih riječi, prema tome kako mu se u odnošaju na kontekst ili poradi stilskih razloga učinilo zgodnije. Stoga je dvadesetak takvih latinskih riječi koje Marulić prevodi raznim hrvatskim izrazima uvršteno u II. dio ovog dodatka. Dakako da je ovo samo mali izbor iz Marulićeva rječnika u prijevodu *Imitacije*, ali i on može donekle pokazati da Marulić nikako nije prevodio mehanički. S druge strane, Marulićev leksik u prijevodu *Imitacije* govori i o tome kako je hrvatski književni jezik u Marulićevo doba bio izrazno bogat u dvojakom smislu: kvantitativno, tj. po broju prikladnih riječi, i kvalitativno, tj. po višestrukosti značenja pojedinih riječi i po mogućnosti stilskog mijansiranja.

I.

- arvanja* — bellum, certamen, conflictus, lis, luctamen, praelium, procella, pugna, resistentia
bilig — argumentum, indicium, signum, vestigium
bolizan — anxietas, dolor, moeror, tristitia
činjenje — actus, factum, gestus, res
dilo — actio, actus, exercitia, factum, gestus, occupatio, òpera, operatio, opus
govorenje, govor — fabulatio, locutio, sermo, verba; *kratko govorenje* — brevis; *lipo govorenje* — eloquentia; *razumno govorenje* — eloquium; *velegovorenje* — multiloquium
hitrost — ars, astutia, cavillatio
hlepinje, pohlep i *pohlepinje* — affectio, affectus, desiderium
hotinje, htinje — affectus, intentio, voluntas
iziskovanje, izkanje i *iziskanje* — curiositas, examinatio, exquisitio, inquisitio, investigatio, perscrutatio, quaestio; *sumnjeno iziskovanje* — quaestio
iznutarnjik — homo internus
konac — exitus, finis; *dovoditi (dovesti) na konac* — effectui mancipare
koris(t) — commoditas, commodum, fructus, lucrum, profectus, utilitas
kripost — proventus, virtus; disciplina, efficacia, fortitudo, robor, robur

* Marulićev prijevod uspoređivao sam s izdanjem *De imitatione Christi, Libri quator*, editio septima, Ratisbonae 1937. To izdanje ljubazno mi je ustupio don Žarko Brzić, profesor Zadarskog sjemeništa.

lahčina — commodum, prospera, prosperitas, sublevamen
manjšina — humilitas, parvitas, paupertas
milost, milošć i milošća — gratia, influentia, nobilitas, pietas
mninje — arbitrium, industria, opinio, sensus, testimonium
narejenje — beneplacitum, dispositio, institutio, ordinatio, ordo, providentia
naslajenje — consolatio, delectatio, dulcedo, solatium, suavitas, voluptas; *naslajenje ušiju* — occupatio
naučenje — doctrina, scientia, subtilitas
nauk — aedificatio, disciplina, doctrina, exemplum, informatio
običaj — consuetudo, mos, usus
odlučenje, odluka — conceptus, consilium, examen, propositum, sententia
pogojenje, pogoj, ogoj — commoditas, complacentia, exquisitio, favor
pohotinje — affectio, affectus, appetitus, aviditas, concupiscentia, desiderium, passio, studium, voluntas, zelus; *grišno pohotinje* — vitium;
puteno pohotinje — passio, sensualitas
posvetilišće — dedicatio, holocaustum, hostia, mysteria, sacramentum, sacrificium, sanctificatio
prilika — comparatio, figura, imago, similitudo, species
razabranje — discussio, distantia, iudicium
razabrati — colligere, discutare, examinare
razum — ars, astutia, cor, ingenium, intellectus, intelligentia, providentia, prudentia, sapientia, sensus
razuminje — intellectus, intelligentia, sensus, sententia, speculatio
stvorenje — creatura; operatio, opus
trud — difficultas, exercitatio, exercitium, labor, lassitudo, passio
uminje, znanje — intelligentia, notitia, scientia, sensus
vaščina — confusio, contumelia, opprobrium
vidinje — aspectus, praesentia, speculatio, visio; *vidinje izvanjsko* — apparentia
začinati — canere
začinjanje — jubilatio**
zakon — dilectus, disciplina, institutum, lex, mos, status, statutum; *po-glavitim zakonom* — principaliter

** Možda nije naodmet spomenuti da u *Naslidovanju* imamo riječ *začinjanje* za latinski *jubilatio* (veselje, treptanje od veselja) i *začinati* za *canere* (tj. pjevati). Kako u *Naslidovanju* *običaj* znači *navada* ili *navika* (*usus!*), moglo bi se Marulićevo objašnjenje da je *Juditu* »sveo u verse po običaju naših začinjavac« protumačiti tako da je *Judita* spjevana po *navadi* naših pučkih pjesnika-pjevača koji su na crkvenim godovima, tj. na feštama-jubilejima, puku u stihovima pjevajući pričali zgrade iz života biblijskih likova. U tim stihovima začinjavaca uglavnom se »počitalo kako je dilo prošlo«, tj. nabrajalo se što se dogodilo, a »zakon starih poet« (*zakon u Naslidovanju* znači *mos*, dakle *običaj, način*) traži da se pjesma i pjesnički ukrasi, u prvom redu *prilikama* (figurama, slikama). Kod začinjavaca je dakle najvažnije što se opjevava, a kod »starih poet« i *kako* se opjevava. Drugim riječima, Marulić u *Juditi* nije slijedio neki »način pjevanja« naših začinjavaca, već samo njihovu *navadu* da u stihove pretaču biblijske priče, a »ukrašavanje« je izvršio po *običaju* starih pjesnika, dakako na temelju svoga pjesničkog dara i hrvatske pjesničke tradicije.

II.

- abnegatio* — odvarženje, ostavljenje, pušćenje, zatajanje
affectio, affectus — dobra volja, dobrovolja, hlepinje, hotinje, htinje, ljubav, ljubva, pogodstvo, pohlep, pohlepinje, pohotinje, poželinje, skrušenje, volja, želinje, želja
commoditas, commodum — korist, lahčina, naruč, naručje, ogoja, pogoja, pogojenje
confusio — smetenje, smućenje, vaščina, zamotanje
desiderium — hlepinje, pohlep, pohlepinje, pohotinje, poželinje, želinje, želja
disciplina — kripost, nauk, pokaranje, pokora, red, zakon
exitus — konac, pošastje, priminutje
judicium — sud, sujenje, razabranje
lis — arvanja, kar, potuženje
passio — muka, pečal, pohotinje, puteno pohotinje, tarpinje, tarpljenje, trud
quaestio — iziskanje, pričanje u pismih (tj. polemika!), razdrišenje, sumnjeno iziskovanje; *dubium et quaestio* — parnja sumnjena
resistentia — arvanja, protivinje
scientia — naučenje, učenje, uminje, umiteostvo, znanje
sensus — ćućenje, misao, mninje, razum, razuminje, sujenje, uminje, znanje
taedium — grušćenje, grust, smućenje, utiska; *cum taedio* — usiono; *taedet me* — zazoli me
vitium — grih, grišno pohotinje, hudoba
zelus — nenavidost, pohotinje, pokaranje